

matik utgår ifrån frågan, om det finns någon särskild musik för äldre. Han understryker, att man naturligtvis inte kan generalisera alla äldres estetiska smak på detta sätt, men anser det dock möjligt att diskutera i termer av "äldremusik". Han motiverar detta med, att marknaden och media faktiskt bedömer äldre som en grupp med särskilda musikaliska prioriteringar. På ett populärvetenskapligt plan sammanfattar han musikens känslomässiga uttryck som "glatt eller lagom melankoliskt, aldrig tragiskt eller aggressivt". En gemensam egenskap utgör vidare dess hemvist i pensionärernas barnoms- eller ungdomstid. Englund för en spännande diskussion mot bakgrund av ett nyskapat begrepp, "nostalgotek". Utifrån denna term resonerar han kring vår nutida benägenhet att söka oss bortom nuet till exotiska länder eller svunna epoker med hjälp av mat, föremål och musik. I de äldres värld utformas nostalgoteken som minneslandskap med proveniens främst i beredskapstidens 40-tal med utvikningar till 30- och 50-tal. 40-talet som en slags centralplåtå på de äldres minneskarta är en intressant iakttagelse. Men jag skulle vilja ha påståendet bättre empiriskt verifierat.

David Gaunt företar en semiotisk analys av gratulationskort inför pensioneringen. Detta är ju en tämligen banal bildgenre. Men med metodisk elegans och akademisk lärdom visar Gaunt, hur även det mest triviala material kan avlockas intressant kunskap.

Även om detta bruk inte är särskilt omfattande, menar Gaunt att korten kan avslöja mycket om våra föreställningar om gamla människor. Han finner att med ett fåtal undantag är korten ganska lika världen över. "Det rör sig om vad som i semiologiska termer kallas för ett paradigm, ett speciellt sätt att strukturera tecken och symboler."

En av de viktigaste iakttagelserna kring detta paradigm utgör indelningen i kvinnligt – manligt, människa – djur. Denna vanliga dikotomi brukar understryka, att mannen står närmre kulturen och kvinnan naturen. På pensioneringskortet är det tvärtom. Mannens naturnärhet kan till och med förstärkas av att han utbytt mot ett djur. Gaunt antyder till följd härav möjligheten av en omdefiniering av könsrollerna i och med pensioneringen.

Ytterligare en intressant observation är värd att framhållas. Alla motiv som anspelar på en social relation till andra människor saknas. På grundval av denna iakttagelse framför Gaunt gissningsvis frågan, om inte också våra föreställningar om pensioneringen har en negativ grundton. Kanske tolkar vi just det nya arbetsfria liv

som väntar oss i termer av bristande social kontakt och påtvingad ensamhet.

Owe Ronström diskuterar hur dans i olika former utnyttjas som en central beståndsdel i en pensionärskultur i vardande. Han ger en empirisk redogörelse för hur speciella dansformer, seniordans och internationella danser, har introducerats under de senaste årtiondena. Genren består mest av lätta rörelser, gångsteg, promenadtempo, enkla uppställningar och ständiga partnerbyten. Ett nyckelord i denna dansform utgör termen "gemenskap".

Dansandet äger rum under pensionärernas förutvarande arbetstid. Detta föranleder Ronström att i Jonas Frykmans efterföljd diskutera dansen som ett led i det moderna projektet inriktat på hälsa, fysisk fostran och samhällsbefordrande gemenskap. Eftersom dagens pensionärer vuxit upp i denna modernitetens ledtecken, så vill de inte förklara sitt dansande under vanligt folks arbetsdag blott som ett nöjsamt tidsfördriv. I linje med den förhärskande samhällsideologin företar de i stället en "strategisk omtolkning i nyttomoraliska termer" av denna sin "sinnliga och estetiska" aktivitet.

Här förs stimulerande diskussioner, som dock emellanåt antar en väl yvig karaktär till förfång för den vetenskapliga trovärdigheten. Referenser till SCB:s undersökningar kring svenskars levnadsförhållanden, som även inbegriper pensionärsaktiviteter, skulle kunnat öka den empiriska tillförlitligheten. Det viktigaste resultatet av det framlagda arbetet: man har stakat ut ett nytt och spännande forskningslandskap, "pensionärskulturen". Men det behövs kompletterande forskningsresor dit.

Gunilla Kjellman, Lund

Sven B. Ek, *Polletik eller det föråldrade samhällets slingerbukter*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi LXVI Uppsala 1998. 71 s. jämte faksimil 45 s. ISBN 91-85352-30-6.

Den etnologiska forskningen i Sverige har under de senaste årtiondena genomgått en transformationsprocess av sådan omfattning att en emeritus har svårt att känna igen sin egen disciplin. Från att ha varit "allmogeforskning" eller studiet av "svensk bondekultur" för att citera en klassiker, som ännu tillhörde kurslitteraturen på 1950-talet, har etnologerna vänt landsbygden ryggen och trängt in i staden med dess borgare och

arbetare. Från att ha varit en forskning kring sociala grupper har intresset alltmera fokuserats kring enskilda individer, låt vara tolkade i sin samhällseliga kontext. Från att ha varit kulturhistoria har etnologin i allt högre grad blivit en samhällsvetenskap.

Den nyligen pensionerade Göteborgsprofessorn Sven B. Ek har själv varit en av aktörerna i denna transformationsprocess och blivit en föregångsman både ifråga om urbanetnologi och arbetarforskning. I sin senaste bok har han också följt med i svängarna och inriktat sig på ett individstudium av en stadshantverkare, tunnbindarieförmannen Carl Fredrik Hägg i Landskrona. Det är emellertid inte fråga om en biografi utan en form av kulturanalys, baserad på ett bildalbum med kommentarer i ”skillingtrycksform” av en begåvad säriling med starkt politiskt patos. Den källskrift som Ek analyserat tillkom 1887. Ek kan därför anlägga ett sekellångt perspektiv på sin bödkaremästare.

Perspektivet framstår både som en styrka och en svårighet. Den som tolkar Häggs egen tolkning tillhör en helt annan tid och har i viss mån ett annat personligt filter av värderingar och hållningar. Sven B. Eks tolkning belyser hur etnologerna lämnat föreställningen om en uppnåbar objektiv historieskrivning och blivit medvetna om de subjektiva hållningarnas roll vid tillkomsten av de flesta historiska källor. Eks introduktion är i djupaste mening källkritisk, men inte som i gångna tider fokuserad på sant och falskt. Ek läser både samtidsdokumenten 1887 och de sentida uppteckningarna som partsinlagor.

En sådan bild- och textkälla var gefundenes Fressen just för en forskare med Eks historiematerialistiska grundsyn. Själv hade jag kanske som etnolog och bildforskare i glädjeberusning skyndat mig att publicera ett sådant fynd, men Ek har tagit tjugo år på sig och han har grundligt funderat över sin uppgift och också hunnit ändra mening i fråga om ett och annat. Han har både ideologiskt och sakligt och med empati trängt in i tiden, samhället och personen bakom bilderna och texten. Det är inte kvaliteten på bilderna eller versmarkiet som varit mödan värd, utan möjligheten till en tids- och lokalmässigt fokuserad kulturanalys. Ek har däremot i mindre grad varit intresserad av att ge en uttömmande beskrivning av bilderna eller att uppspåra eventuella bildförlagor än av att belysa samhällstolkaren Carl Fredrik Hägg. Det blir oklart om bildalbumet – om jag får kalla det så – endast är ett bland många förstörda, alternativt okända av Häggs hand, eller om det är unikt. Några av bilderna är beskrivande, andra är

karikatyrer, men det finns också bilder med allegorisk prägel.

Den stora samhällsfrågan 1887 var debatten om frihandel och protektionism, alltså inte bara en lokal utan en rikspolitisk fråga, som Hägg höll sig underrättad om dag för dag genom flitig tidningsläsning och som han tog personlig ställning till i bild och text.

Hägg är en hård kritiker av det samtida samhället som han ansåg föråldrat och fyllt av slingerbukter. Konfrontationen mellan överklassen och arbetarklassen står i fokus. Häggs utfall gäller både altaret, tronen och penningpåsen. Militär, polis och präster blir centralgestalter, naturligt nog eftersom de är synliga företrädare för det officiella samhället inte minst i konflikt-situationer. I särskilt hög grad är det prästerskapet som Hägg ger sig på och Ek tycks ha full förståelse härför. De gamla klichéerna med de välnärda prästerna och den bottenlösa prästsäcken spelar en viktig roll. Själv har jag i ett par småstudier utifrån Frödings dikt ”Vårn prost” från ungefär samma tid sökt tolka den gängse prästbilden mot bakgrund av prästernas dåtida kommunala roll liksom deras föräldrade löneförhållanden. Hos Hägg och Ek förstärks stereotypin, och får sådana dimensioner att jag spontant gick till herdaminnen för att kontrollera ”de lokale forhold”. Herdaminnen tillhör förvisso inte de bästa historiska källorna, men vad får jag för bild av Oscar Kleberg, Landskronas kyrkoherde 1884–1891, den aktuella tiden? Här några citat: ”Som slagfärdig debattör sökte han sin like.” Han hade ”ett fint estetiskt sinne, som bragte honom att förnämt rygga tillbaka för allt, som föreföll honom vulgärt eller fult”, en attityd som gav intryck av ”satirisk och stundom sårande överlägsenhet”. Han var utpräglat konservativ och skulle ”med sin rätlinjiga och stridbara natur på många håll ... väcka ond blod, detta genom hans iver att upprätthålla kyrklig tukt och ordning” också genom sin ”energiska insats i allehanda kommunala frågor”. Som stadsfullmäktig visade han ”sin stora förmåga av kraftiga initiativ, skicklighet i försvar av sina åsikter, överlägsenhet och oräddhet som debattör, varvid hans snabbhet i replikskiftet ej sällan lockade honom att låta tungan föra skarpare ord än dem hans hjärta dikterade”. ”Han förskaffade sig ... under dessa kommunala fejder många vedersakare” men ”stålsatte sig mot de ofta personliga angreppen”.

Det är svårt att värja sig för uppfattningen att Häggs syn på prästerskapet haft en lokal förebild i Oscar Kleberg, alltså en individuell prästgestalt som förvandlats till prototyp för hela sin yrkeskår.

Denna fundering förtar på intet sätt behållningen av Eks skildring av det ojämlika samhället 1887. På ett pedagogiskt och tydligt sätt ställer Ek det rådande samhället mot det som Hägg och de dåtida socialisterna strävade efter.

Som bildmakare kan naturligtvis inte Hägg vara helt självständig. Ek pekar på tänkbara förebilder i den samtida pressen. Jag kan tillägga att framställningen av balansvågen med den välnärde prästen (?) och hans penningsäck som väger mer än sju arbetare har en föregångare i en vida spridd propagandabild där Luther med sin bibel väger ner hela det påvliga anhanget (*Kulturens årsbok* 1988).

Boken om och av Carl Fredrik Hägg har en utomordentligt vacker typografi och ett format som gör det möjligt att läsa texten i faksimil, utan behov av transkription.

Nils-Arvid Bringéus, Lund

Anders Björklund: *Gubbar – historier och namn från Stockholms hamn*. Sjöhistoriska museet och kommittén för stockholmsforskning, Stockholm 1998. 255 s., ill. ISBN 91-7031-090-4.

Vid de nordiska sjöfartsmuseernas möte 1970 i Göteborg höll undertecknad ett föredrag med titeln ”Stuveriororganisationen i en föränderlig hamn – arbets- och levnadsvillkorens förändring” (publ. samma år). Detta innehöll även ett avsnitt om smeknamn och öknamn på stuveriarbetare i Göteborg. Nu ter det sig mycket obetydligt, när Anders Björklund kommit med sin stora bok om historier och namn från Stockholms hamn. Dessutom kom det just till julen 1998 en bok med titeln *Minnen från Göteborgs hamn* av Rolf Axelsson, som också går in på ”bemärkta personer”. Åtskilliga namn från de båda hamnarna känns i alla fall igen i förteckningarna, sådana som Adjunkten, Advokaten, Greta Garbo, Greven, Haren, Kameliadamen, Karl XII, Kolingen, Lasse Maja, Lergöken, Löparnisse, Malajen, Pastorn, Professorn, Ryttmästaren, Slaktaren m.fl. Likaledes kombinationer mellan förnamn och ursprungs-orter och mellan förnamn och karakteristika, såsom Gotlands Valle, Gäddviks Anders etc. (sistnämnda exemplen från Stockholm).

Genom namnen kom kamratskapet att avgränsas gentemot yttervärlden och samtidigt visade namnbytet att ingen var förmer än den andre. På samma gång

markerar de särart och olikhet. En del kortformer utslöt karakteriserande adjektiv.

De många namnen har Björklund samlat i en spalt, som löper genom hela boken, ordnade i bokstavsordning och försedda med kommentarer. Arbetarnas konterfej har ofta inplacerats för att passa samman med namn och historier, och för att ”återskapa det kollektiv som en gång bemannade Stockholms kajer”.

Historierna och skrönorna är uppdelade i ett tiotal grupperingar, som behandlar yrkesrollen och vad som krävdes av en ”riktig” hamnarbetare, relationerna mellan förmän och chefer, arbetarnas olika äventyr i hamnmiljön, kontakterna mellan hamnfolk och stadens övriga befolkning, yrkesspecifika drag som facktermer, uttryck och namnskick. Begreppet ”gubbe” var ett slags hedersbevis och en anvisning om tillhörighet.

En gemensam bakgrund för många av gubbarna var fattigdom och alkoholmissbruk. Carl Mikael Bellman, August Blanche, Albert Engström hör ju till dem som tidigare tagit avstamp från Skeppsbron med dess ”sjögastar, sillpackare, spannmålsbärare och vindragare, som förde ett friskt och mustigt språk – en lång tradition av svärmeri för vagabonder och fribytare”. Björklund konstaterar, att vi faktiskt har kolingen att tacka för att hamnarbetarna kom att intressera sig för den egna traditionen av kvicka historier. Albert Engström och de andra uttolkarna hade visat vägen.

Historierna och skrönorna var helt enkelt en verksam del av yrkeskompetensen, men givetvis var hamnarbetarna långt ifrån de enda som vårdade en berättarskatt. Varvsarbetare, rallare, soldater och hantverkare m.fl. berättade ju också historier.

Dagens hamnarbetare kan tack vare de gamla hjältarna föra en slags dialog med den ryktbare sjäaren till yrkesidentitetens försvar, ett nytt yrkesinnehåll till trots. Även om det numera återstår föga mer än reflexer av den flödande berättartraditionen från de tusentals arbetarna frammanas likväl en bild av kontinuitet. Dagens krypta antal av hamnarbetare uppges alltså vara ”samma gode kamrat som för 100 år sedan”.

Till synes slö och likgiltig, men i realiteten blixtn snabb i repliken är centrala egenskaper i sjöarhistoriernas personteckningar, men inte bara för Stockholm och Göteborg, utan för hamnar i hela landet, vilket som väntat framkommer vid jämförelser med iakttagelser gjorda av t.ex. Ronny Ambjörnsson i *Den skötsamme arbetaren* (1998), Gunnel Andersdotter i *En studie av öknamn i Norrköpings hamn* (1992), Björn Horgby i *Den disciplinerade arbetaren* (1986), Helmer Lång i